

El jaç

PERE VERDAGUER

Fa molt anys, en la meua infantesa, en aquell mas que es veu sobre la muntanya, més amunt de Can Paiella, hi vivia una família d'allò més pobra. L'home era de can Pep Matxo, i la dona de can Cisquet de Puigpelter. S'estaven en aquell mas que era d'en Susplugues, un mas sense terra. L'amo els el deixava de franc i a més a més els deixava fer una mica de carboneta amb la llenya del bosc que hi ha tot entorn. L'home, en Pere, posseïa un burro escardalenc amb el qual baixava cada dia un parell de sacs de carbó al poble. Amb els diners que en feia comprava truffes o pastes per a la nombrosa quitxalla del mas Susplugues.

Una de les filles, la Roser, era bonica com un sol. Jo l'havia vista deu o dotze vegades quan seguia el pare que anava a cacera per aquells cims, o anant amb la mare i les veïnes a buscar cireres d'arboç per fer confitura, o anant tota la família a buscar bolets. La Roser, que feinejava per la casa ajudant la seva mare a rentar i vestir els germanets, sortia encuriosida quan sentia remor pels afores. Perquè o el pare cridava el gos, o les dones es cridaven per veure si no

s'havien perdut. En cas de necessitat, jo també cridava amb qualsevol excusa, per tal de fer sortir la Roser i poder-la veure un instant. Algun cop també ens l'havíem topat que ajudava el seu pare a emplenar els sacs de carboneta en una clariana voltada de falgueres i plena de llenya mig cremada. En aquells casos el pare i en Pere de can Pep Matxo es deien algunes frases sobre el temps, la caça, si es feien bolets o no se'n feien, comentaven alguna novetat grossa del poble. La Roser guardava el cap cot sobre el sac que parava, em mirava d'esquillentes i acabava fugint cap al mas proper. Jo m'estava al costat del pare, però no podia treure els ulls de la nena, que era un poc més joveneta que jo. Tenia uns cabells rossos pàl·lids com la palla de blat, llargs, gens arrissats. De vegades la seva mare li feia unes trenes minúscules del front fins a l'orella, com les que s'estilen ara. Els ulls de la Roser eren blaus, també molt clars, amb una mena de reflex a les vores, que em feia pensar en la terra cremada del sol i en les pedres de la masia. La nena era més petita que jo, més magristona, amb la cara d'un oval

puríssim, i, en córrer, tenia encara la inseguretad de les criatures. Jo mai no havia sentit la seva veu. Ara que m'ho miro de lluny, ho puc ben assegurar; jo, de la Roser, n'estava enamorat. I n'estava enamorat des de sempre, des del temps que tenia potser cinc o sis anys.

Quan vaig ser una mica més gran, una de les nostres tasques era de fer jaç per les muntanyes. Aleshores a la masia nostra, hi havia poc bestiar i encara ens faltava palla. No era pas com ara, que no sabem què fer-ne, de la palla, perquè a la granja de gallines utilitzem serradures. Pels camps calia posar-hi fems, perquè no s'havien inventat els adobs, o en tot cas no havien arribat pas encara fins aquí. I, de fems, és clar, no en fèiem prou. Per això servia el jaç. Quan no hi havia res de més urgent, amb el meu germà enganxàvem el matxo i cap a bosc. Sabíem els llocs i els temps. El meu germà coneixia en Met de la Coma, que desboscava. Allà on ell havia passat, hi havia una fullaraca d'allò més bona, i herba, i bardissers. Li demanàvem: "Met, ens hi deixes anar, allí? Met, ens hi deixes anar allà?". I fèiem uns feixos de vuit a deu arrobes. Quatre, una carretada. La gent poc s'ho volien creure que nosaltres portéssim aquells feixos! Després, pels darreres de casa, posàvem una capa de fems, una capa de jaç i una capa de xisca que trèiem de les comunes de les cases. En aquell temps no hi havia pas clavegueres, i de tant en tant calia buidar les comunes. Prou favor que ens feia. La bravada no ofenia pas la gent com ara, que tothom s'ha tornat delicat. Amb aquest sistema es feien fems bons.

Jo procurava, quan podia, de tirar cap a la carretera de sant Miquel, que és la que passa més a prop de can Paiella i del mas Susplugues. Després ens ficàvem per un camí de bosc, i a fer feina s'ha dit, cadascú per la seva banda. Rarament em podia escapar, tanmateix, prou temps per tal d'arribar a la clariana del carboner. Només ho feia tranquil·lament quan em deixaven marxar sol. Aleshores, a l'hora de dinar, quan tenia la feina mig feta, m'assegurava que el matxo no es desfaria i que tenia prou corda per mor de pasturar, i pujava cap al cim. Menjava, amb l'aire més natural, el que m'havia endut, a la clariana prop del mas. En general a aquella hora no hi havia ningú. Sentia de tant en tant una veu, afinada per la llunyania, que venia de la casa. Havent dinat, la mainada sortia, vigilada per la Roser, i un moment o altre passava prop d'allà on jo era. Quan em veien, callaven i fugien. Les primeres vegades, la Roser fugia tant com els seus germans, esglaiada. Després s'allunyava sola, pensant, darrera dels seus germanets. Jo m'estava allí prenent el

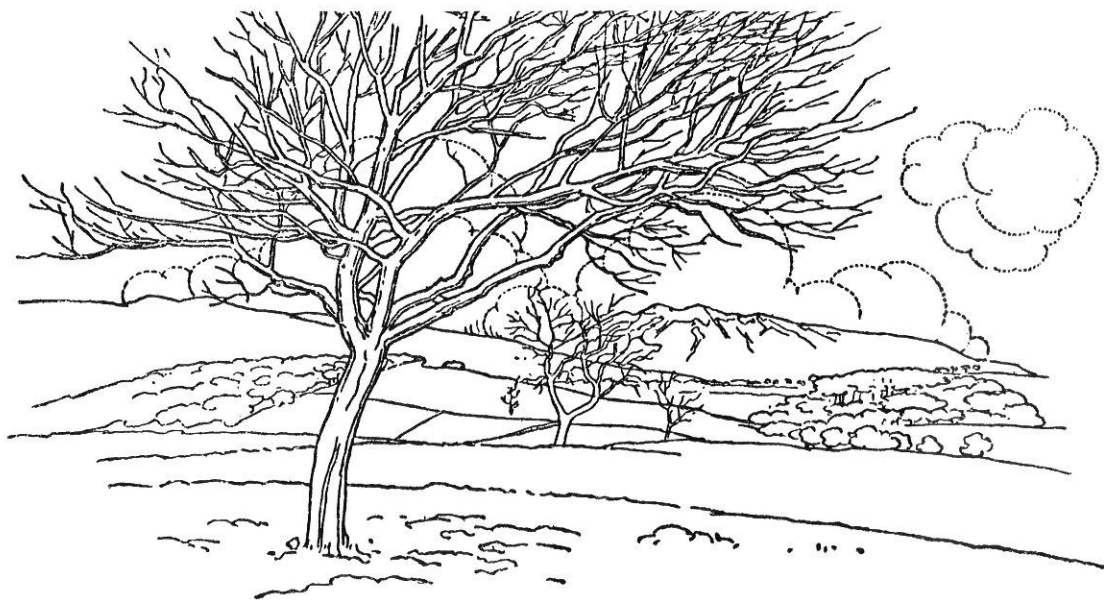
sol com la cosa més natural del món. De fet tenia un nus a la gola que em privava de parlar encara que ho hagués volgut. Alguna vegada també havia trobat en Pere de can Pep Matxo, el pare, que em mirava amb curiositat i amb el qual jo procurava parlar com un home.

La Roser s'havia fet gran. Devia tenir tretze o catorze anys, i era més bonica que mai. Però era magristona. S'havia fet dona ja, i la seva manera de caminar, amb una certa majestat de la talla per avall, m'havia fet mal com una traïció. I és que jo me l'estimava encara amb el meu amor d'infància, pur de tota sensualitat. De mica en mica, però, aquella anadura femenina i segura m'anà torbant profundament. Comprenia que algun dia la força que em duia a ella podria més que el nus que tenia a la gola i la dolça paràlisi que m'envaïa quan la veia comparèixer entre els arbres.

Jo sabia que aquella gent no menjava per la gana que tenia. Només, deien algunes males llengües en to de burla, al temps de les figues s'atipen els de can Pep Matxo. És per això que quan podia anar a fer jaç sol m'emportava força pa, i una vegada em vaig atrevir, quan vaig veure la Roser amb els seus germanets, a alçar-me i a allargar-li una gran llesca. La quitxalla, ja més per joc que per por, havia fugit. Ella em va mirar amb el seus ulls enormes on es llegia la sorpresa, va dubtar un moment si s'acostava o no, em va somriure molt discretament com per regraciar-me i es va allunyar com d'altres vegades, darrera els petits.

El darrer cop que vaig veure la Roser va ser poc després. Un dia, havent dinat, va venir a seure a la clariana, a l'altra banda del lloc on jo havia esperat. Hi havia amb ella un nen de cinc o sis anys i una nena de tres o quatre. Dos altres nens, ja més grandets, corrien pel bosc. Ella feia com si no em veiés, menys dues o tres vegades que es parà a mirar-me. Jo temia de moure'm per por de fer-la fugir, i al mateix temps em maleïa els ossos perquè aquella vergonya anava tan contra la meua voluntat. Potser hagués acabat fent el salt, potser al final hagués tingut el coratge d'alçar-me, però la seva mare la va cridar i ella es va aixecar, em va mirar com per excusar-se, i es va dirigir cap a la masia amb una criatura a cada braç.

Pocs dies després a casa van dir, tot dinant, que la noia gran de can Pep Matxo s'havia mort la vigília, de tísica. Jo menjava la sopa i aquells mots, dits amb una pena petita però real per la meua padrina que havia anat al poble i se n'havia assabentat, se'm van estrebancar al canyó. Em pensava que tothom s'havia d'adonar d'aquell gran tremolament que els mots de la padrina havien fet néixer dintre meu.

Il·lustracions procedents del «Llibre de la Natura» editat per Seix i Barral l'any 1936.

El jaç

Sobretot que tothom callava. Vaig aixecar la mirada i vaig veure que ningú no es girava cap a mi, excepte el meu germà, que es devia malfiar de quelcom del temps que anàvem a fer jaç junts. El meu pare tallava pa amb la ganiveta, amb el seu aire tan seriós que no se sabia si estava trist o no. Va acabar dient: "Feia temps que la pobre era tísica. Ja se sabia que no duraria. "El més trist és que d'altres n'hi haurà".

No sé ni on van enterrar la Roser. Només sé que em quedava al camp o al bosc tant com podia. I millor, sol. Treballava com un negre de llostre a llostre. Només així podia ofegar tota veu que em venia de dintre. Picava sobre els terrossos com si els terrossos haguessin estat a punt de parlar, m'haguessin de recordar coses. Tenia la impressió, quan parava, que em miraven els pins de les vores amb aquells grans ulls blaus i cremats del sol, sorpresos i potser decebuts. Tenia la impressió que em miraven les masies, amb els seus ulls negres i quadrats, buits com menjats dels cucs, les masies al peu de la muntanya, arran del bosc. Fins les cimes, tot al llarg de l'horitzó semblava que s'alcessin i em mirassin arran de cel, dins la llum que el sol havia deixat i que encara no s'havia escorregut completament cap a l'altre món. Dins meu s'havia aixecat una cosa que s'havia inflat, inflat, com per treure'm a fora, com si no m'hi volgués. S'havia inflat durant aquells anys i em feia companyia mentre la Roser vivia, però encara es va inflar més després, es va tornar furiosa, i jo no sabia on ficar-me. Després, aquella cosa es va anar desinflant, afluint. Com un vell que es carrega d'espatlles, es va anar arrodonint, es va fer petita i dura, com una pedra de tomba. Fa molts anys i encara la tinc aquí, al mig. Quan premo amb el dit sembla que l'haig de tocar. A vegades penso que quan em mori tot es podrà menys ella, i quan obriran el nínxol altre cop perquè li haurà arribat l'hora a algú més de la família, hi trobaran aquella llei de pedra estranya, enmig de les cendres, i no sabran d'on ve.

Encara voldria dir una cosa. Quan la Roser va ser morta, el seu pare continuava fent carboneta i duent-la al poble per quatre rals i mirar de tirar endavant les altres criatures. I diu que a vegades trobava Mossèn Eudald, el capellà de Sant Miquel, que li deia:

– Pere, i quan faràs dir els funerals per a la teva filla?
 Ell parava la burra, guardava el silenci uns segons i deia, baixet:

– És que no tinc cap cèntim per pagar la missa, mossèn.

El capellà insistia:

– Mira que ho sé que la Roser és al purgatori i pateix un martiri mentre no la'n treguin els funerals.

En Pep acotava el cap una mica més, es mirava les mans, mirava els sacs de carboneta. El capellà, aleshores, suggeria:

– I per què no et vens la burra?

El de can Pep Matxo no es va vendre la burra, sense la qual no hagués pogut donar ni trumfes als fills que li quedaven i a la dona. Jo, un dia, vaig baixar a Girona i vaig donar els meus petits estalvis perquè un capellà de la catedral digués misses per a l'ànima de la Roser. No hi creia pas, però em vaig voler assegurar i no vaig marxar que el mossèn de Girona no hagués dit la primera.

Va venir la guerra i jo hi era quan van fer saltar les campanes de Santa Maria. Les feien passar per davant i encara enfonsaven la cúpula de l'entrada. Vaig fer caure més d'una estàtua de guix, i les esglésies semblaven cases arruinades. Una d'aquelles nits es va revifar aquella cosa que portava a dintre i amb poques hores es va inflar com mai no ho havia fet. M'ofegava, literalment. Jo veia un lligam entre la mort de la Roser i les esglésies que cremàvem, un lligam que m'aixafava per fora mentre la cosa s'inflava per dins. Em vaig llevar enmig de la nit, vaig anar de dret a Sant Miquel. Jo sabia, com d'altres, que Mossèn Eudald s'havia refugiat prudentment al veïnat de Perellona, al mig de la muntanya, a casa d'una seva neboda. Vaig arribar quan despuntava el dia. Vaig trucar a la porta de la casa amb la culata de l'escopeta. Va sortir el Romà, l'home de la Maria, la neboda del capellà. Jo havia pres la precaució de tapar-me la cara. Vaig dir al Romà: "Fes baixar Mossèn Eudald o si no el vindré a buscar jo. No facis el bèstia que som dotze i tenim ordres". Hi va haver cridòria, perquè l'home ja es veia la mala, però a la segona trucada, donada amb mala llet, el mossèn va baixar. És clar que s'havia de vestir. Algun veí havia entreobert els ventalls de la finestra però no es va veure cap cap. El capellà va seguir dòcilment. Al començament deia fàstics contra "aquells criminals". Després va callar.

Quan vam ser prou lluny de Perellona el vaig fer parar contra una roca i li vaig dir que resés si volia resar. Ho va fer i s'allargassava. Em girava l'esquena. Vaig apuntar i vaig pensar que comptaria fins a deu i després dispararia. Vaig comptar fins a deu però no podia disparar. Ho vaig intentar diferents vegades, i suava de debò. Vaig pensar que valia més matar-lo a cops de culata i vaig fer un pas endavant, però tampoc no tenia prou coratge. Sentia molta ràbia contra ell i encara més contra mi mateix. Vaig mirar el sol i em passaren davant dels ulls feixos de jaç, uns darrera els altres, i s'anaven amuntegant entre el mossèn i jo. Ell anava resant, immòbil, com aquell que és a missa. Vaig recular lentament, lentament, i vaig arrencar a córrer pel senderó fins que em va semblar que el pit estava a punt d'esclatar. No vaig pas tornar a casa. De dret a Girona, a allistar-me com a voluntari.

